

แนวคิดประวัติศาสตร์อิสระสัมพันธ์ (Autonomous History) กับการศึกษา ประวัติศาสตร์สังคมเมืองท่าชายทะเลตะวันออก (Autonomous History Concept and the Study of Social History in Eastern Coast Port-Cities)

กำพล จำปาพันธ์
Kampol Champapan

นักศึกษาระดับปริญญาเอก สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Ph.D. Student in History Faculty of Humanities Chiang Mai University

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคมของเมืองท่าชายทะเลตะวันออก ยุคก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 22-24
หลักสูตรการศึกษาระดับปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ได้รับบทความ 27 ธันวาคม 2562 แก้ไข 30 มีนาคม 2563 อนุมัติให้ตีพิมพ์ 25 พฤษภาคม 2563

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอผลการศึกษเกี่ยวกับสังคมเมืองท่าชายทะเลตะวันออก โดยการทดลองมองจากแนวคิดประวัติศาสตร์อิสระสัมพันธ์ (Autonomous History) พบว่าสังคมเมืองท่าชายทะเลตะวันออกในช่วงก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถือเป็นส่วนหนึ่งของโลกเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคการค้าทางทะเล เพราะตั้งอยู่ในเส้นทางการค้าทางทะเลระหว่างสยามกับบ้านเมืองต่าง ๆ อาทิ ตอนใต้ของกัมพูชา, ชายฝั่งเวียดนาม, คาบสมุทรมลายู, เกาะชวา, จีน, ญีปุ่น เป็นต้น เมืองท่าชายทะเลตะวันออกในอดีตมีความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรมโดยมีกลุ่มพ่อค้าต่างชาติ ไจรัสต์ และกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ มีบทบาทอยู่ในพื้นที่ อีกทั้งยังมีความสัมพันธ์กับสยามในลักษณะเป็นบ้านเมืองอิสระ ไม่ได้ถูกปกครองโดยสยาม มีชนชั้นนำท้องถิ่นและพ่อค้าต่างชาติเป็นเจ้าของ และมีปฏิสัมพันธ์กับบ้านเมืองข้างเคียง เช่น กัมพูชา, เวียดนาม, จีน เป็นต้น

คำสำคัญ: แนวคิดประวัติศาสตร์อิสระสัมพันธ์, ยุคแรกเริ่มสมัยใหม่, ประวัติศาสตร์สังคม, เมืองท่าชายทะเลตะวันออก, เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา

Abstract

This article studies the port-cities on the eastern coast of present-day Thailand, by experimenting with the autonomous history concept. The results are as follows: the eastern coast port-cities' society before the 19th century was a part of the Southeast Asian world in the age of sea commerce. Because it is located along the trade routes between Siam and other areas, such as southern Cambodia, the Vietnamese coast, the Malay Peninsula, Java, China, Japan, etc. The eastern coast port-cities in the past had cultural and social diversity, with the foreign traders, pirates, and ethnic groups each playing their role in this area. It also had relations with Siam as independent towns and regions not ruled by Siam. There the local elites and foreign traders were the rulers and interacted with neighboring areas such as Cambodia, Vietnam, and China.

Keywords: Autonomous History, Early Modern, Social History, Eastern Coast Port-Cities, Southeast Asian Studies

บทนำ: อิสระสัมพันธ์ และ สากลนิยม ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา

แนวคิดและมุมมองแบบประวัติศาสตร์อิสระสัมพันธ์ (Autonomous history) ใช้กันแพร่หลายในงานทางด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา (Southeast Asia Studies)¹ โดยเฉพาะการศึกษาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยุคก่อนการสถาปนาลัทธิอาณานิคมในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นที่ทราบกันว่า ไม่จำเป็นต้องเริ่มจากรัฐชาติ เช่น ไทย, ลาว, กัมพูชา, เวียดนาม, พม่า, มาเลเซีย, สิงคโปร์, บรูไน, อินโดนีเซีย, ฟิลิปปินส์ เพราะชื่อเหล่านี้ส่วนใหญ่เกิดขึ้นใหม่ภายหลังการเข้ามาของลัทธิอาณานิคมในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เมื่อเข้าใจตรงกันว่าไม่มีรัฐชาติก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 19

แนวคิดประวัติศาสตร์อิสระสัมพันธ์นี้แรกเริ่มเดิมทีเป็นแนวคิดที่เสนอโดยจอห์น สเมล (John R. W. Smail) ในบทความชื่อ “On the Possibility of an Autonomous History of Modern Southeast Asia” ตีพิมพ์ครั้งแรกใน *Journal of Southeast Asian History*. 2(2) July, 1961² สเมลได้รับแรงบันดาลใจและอภิปรายขยายความจากงานของยาโคบ ฟาน เลอร์ (Jacob C. van Leur) นักประวัติศาสตร์สังคมชาวดัตช์ ในข้อเสนอเกี่ยวกับการต่อต้านลัทธิอาณานิคมในทางประวัติศาสตร์นิพนธ์ หรือที่เรียกว่ามุมมองแบบ “ยุโรปเป็นศูนย์กลาง” (Eurocentrism) หันมาเน้นมุมมองแบบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นศูนย์กลาง (Southeast Asian-Centrism)

ถึงจะต่อต้านลัทธิอาณานิคมตะวันตก แต่สเมลก็ไม่ได้เห็นด้วยกับคู่ตรงข้ามของอาณานิคมอย่างลัทธิชาตินิยม พัฒนาการด้านต่าง ๆ ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นในขอบเขตโลกสากล สเมลจึงไม่ได้พูดถึงความโดดเด่นอันเป็นอัตลักษณ์เฉพาะของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อันจะนำไปสู่การสนับสนุนลัทธิชาตินิยมโดยอ้อม อีกทั้งการอภิปรายความสำคัญของความเป็นอิสระ (Autonomously) ในกรณีของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยังเป็นสิ่งจำเป็น เพราะนักวิชาการแอนตี้ยุโรปเป็นศูนย์กลาง (Anti-Eurocentrism) ต้องแสดงให้เห็นทั้งโดยตรงและโดยนัยยะว่า คนพื้นเมืองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีความเป็นมนุษย์ที่ทรงภูมิปัญญาเทียบเท่ากับชนผิวขาวชาวยุโรปอีกด้วย ลักษณะสากลทางความคิดในแบบของประวัติศาสตร์สากล (Universal history) จึงเป็นพื้นฐานให้กับความเป็นไปได้ของประวัติศาสตร์อิสระสัมพันธ์โดยตัวมันเอง³

¹ ตัวอย่างความแพร่หลายของการใช้แนวคิดนี้ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา กรณีลาวดู Vatthana Pholsena. (2006). *Post-war Laos: the Politics of Culture, History and Identities*; กรณีพม่าดู Victor B. Lieberman. (2003). *Strange Parallels: Southeast Asia in Global Context, c.800-1830 Volume 1 Integration on the Mainland*; กรณีเวียดนาม Nguyen Chi Thong. (2002). *A Seventeenth-Century Port City in Vietnam: Autonomous History in the Absence of a Single Centralized Kingdom*. In *Recalling Local Pasts: Autonomous History in Southeast Asia*. pp.127-142; กรณีมาเลเซียดู Leonard Andaya; and Barbara Watson. (1995, March). *Southeast Asia in the Early Modern Period: Twenty-five years*. *Journal of Southeast Asian Studies*. 26(1): pp.92-98; กรณีอินโดนีเซียดู Akira Nagazumi. (1968, June). *Toward an Autonomous History of Indonesia*. *The Developing Economies*. 6(2): 207-220.

² ในที่นี้ผู้เขียนใช้ฉบับพิมพ์ปี 1993 โดยมหาวิทยาลัยวิสคอนซินดู John R. W. Smail. (1993). *On the Possibility of an Autonomous History of Modern Southeast Asia*. In *Autonomous Histories, Particular Truths: Essays in Honor of John R. W. Smail*. Smail. pp.39-70.

³ Wynn W. G. Wilcox. (2015, November). *Autonomous Histories and World History*. *World History Connected*. 9(3): 1-17; งานศึกษาเปรียบเทียบพัฒนาการของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับบริบทโลกสากลขึ้นเด่น ๆ ดู Geoffrey C. Gunn. (2003). *First Globalization: The Eurasian Exchange, 1500-1800.*; Craig A. Lockard. (2009). *Southeast Asia in World History*.

นอกจากนี้สเมลยังเสนอความเป็นไปได้ที่จะใช้แนวคิดแบบ ฟาน เลอร์ มาวิเคราะห์สังคมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคหลังการเข้ามาสถาปนาระบอบอาณานิคมตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 19 เพราะเดิมในกรณีของ ฟาน เลอร์ นั้นเขาศึกษาสังคมอินโดนีเซียในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 16-18 ซึ่งเป็นช่วงก่อนที่ดัตช์จะเข้าปกครองด้วยมาตรการเข้มงวดต่ออินโดนีเซีย คำถามที่เกิดตามมาก็คือ ในช่วงยุคที่ลัทธิอาณานิคมสถาปนาอำนาจเต็มตัวนั้น ยังจะสามารถเห็นลักษณะที่เป็นอิสระสัมพันธ์ (Autonomous) ของคนพื้นเมืองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้อย่างไร

ต่อปัญหาข้อนี้ สเมลได้หยิบยกตัวอย่างกรณีสงครามอาเงะห์ ที่ต่อต้านการปกครองของดัตช์มาเป็นกรณีที่ยืนยันความเป็นอิสระของสังคมพื้นเมืองอินโดนีเซีย แม้ในยุคที่ดัตช์ใช้มาตรการเข้มงวดในการปกครองที่เรียกว่า “นโยบายเพาะปลูก” (Cultural system) การมองไปที่กฎของชนพื้นเมืองและให้ความสำคัญต่อบทบาทของคนธรรมดาสามัญชนหรือชนชั้นผู้ถูกปกครอง ทำให้แนวคิดประวัติศาสตร์อิสระสัมพันธ์นั้นเข้ากันได้กับแนวคิดใหม่ ๆ ที่เสนอกันภายหลัง เช่น Social history, Subaltern history, History from below และหรืออย่างแนวคิดสกุลหลังอาณานิคม (Post Colonialism perspective) เป็นต้น¹

ดังที่แลรี ซีแยร์ส (Laurie J. Sears) ได้ชี้ให้เห็นไว้ในบทความชื่อ “The Contingency of Autonomous History” ซึ่งเป็นบทนำของหนังสือรวมบทความเพื่อเป็นเกียรติแด่จอห์น สเมล เมื่อปี 1993² ว่าถึงแม้จะเห็นพ้องกันกับแนวคิดและมุมมองที่แพร่หลายภายหลังข้างต้น (แม้แต่ Subaltern history) ซีแยร์สก็ไม่ได้ยกย่องสเมล ในแง่ที่เป็นนักวิชาการผู้มีความคิดก้าวหน้า หากแต่เพราะคู่ตรงข้ามของแนวคิดประวัติศาสตร์อิสระสัมพันธ์อย่างเช่นระบอบอาณานิคมนั้น ก็เป็นคู่ตรงข้ามที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์โดยนักวิชาการที่ใช้แนวคิดทั้งสามข้างต้น

ขณะที่แอนโทนี ริด (Anthony Reid) ในบทความชื่อ “John Smal, Jacob van Leur, and the Trading World of Southeast Asia”³ เสนอว่าความพยายามแรกเริ่มเดิมทีนั้น ฟาน เลอร์ ต้องการสืบค้นต้นกำเนิดของระบบเศรษฐกิจการค้าของเมืองท่าสำคัญในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างหมู่เกาะชวา โดยมีกรอบแนวคิดที่เป็นตัวเล็กลงอยู่ 2 ชุดความคิด ที่มีอิทธิพลอยู่ในยุคของเขา คือ แนวคิดเศรษฐศาสตร์การเมืองแบบมาร์กซิสต์ที่คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) เสนอไว้ในหนังสือ “ว่าด้วยทุน” (Das Kapital) กับแนวคิดของแมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) นักสังคมวิทยาชาวเยอรมัน ที่เสนอเกี่ยวกับบทบาทศาสนาไวโน “The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism”

จากสองทางเลือกข้างต้น ฟาน เลอร์ เลือกแนวทางแบบของเวเบอร์ แล้วนำมาประยุกต์ใช้อธิบายประวัติศาสตร์สังคมอินโดนีเซีย มีจุดเน้นตรงบทบาทการเข้ามาของอิสลามในฐานะศาสนาของพ่อค้า การยอมรับอิสลามของชนชั้นนำหมู่เกาะอินโดนีเซีย เป็นไปเพราะผลประโยชน์ทางการค้าที่สอดคล้องต้องกัน เมื่อโลกการค้าของฮินดู-พุทธ ที่เคยเฟื่องฟูพังทลายลงในขณะที่เครือข่ายการค้าตามเมืองท่าต่าง ๆ ยังคงดำเนินการค้าของตนต่อไป ฟาน เลอร์ มองว่าอิสลามนั้นไปกันได้หรือเป็นศาสนาที่ไม่กีดกันการค้า การสะสมทุน อัตรากำไร

¹ M. R. Fernando. (2003). Quantifying the Economic and Social History of Southeast Asia: a Quest for new Evidence and Methods. In *New Terrains in Southeast Asian History*. pp.56-81.

² Laurie J. Sears. (1993). The Contingency of Autonomous History. In *Autonomous Histories, Particular Truths: Essays in Honor of John R. W. Smal*. pp.3-35.

³ Anthony Reid. (1993). John Smal, Jacob van Leur, and the Trading World of Southeast Asia. In *Autonomous Histories, Particular Truths: Essays in Honor of John R. W. Smal*. pp.87-97.

ที่แต่เดิมศาสนาจากอินเดียที่เข้ามาก่อนหน้า เช่น ฮินดูและพุทธศาสนา ต่างมองเรื่องนี้ในแง่ลบและถือเป็นอันตรายต่อวิถีทางบรรลุลัทธิธรรมชั้นสูง แต่ก็ยังคงแอบปฏิบัติกันในชีวิตประจำวัน คล้ายคลึงกับประเด็นการยอมรับนโยบายโปรเตสแตนต์ของเหล่าพ่อค้าวาณิชและชนชั้นนำในยุโรป ที่เวเบอร์เคยเสนอไว้

อย่างไรก็ตามเป้าหมายของรีดในงานชิ้นดังกล่าว ก็มีได้จะตำหนิการนำเอาแนวคิดที่เกิดจากการวิเคราะห์ของทีหนึ่งไปใช้อีกทีหนึ่ง เหมือนอย่างที่ฟาน เลอร์ กระทำ ตรงข้ามงานของรีดเองก็สะท้อนการรับเอาแรงบันดาลใจและอิทธิพลจากตัวแบบการวิเคราะห์ของแฟร์นองต์ โบรเดล (Fernand Braudel) ที่ใช้ในกรณีการค้าของย่านทะเลเมดิเตอร์เรเนียน อย่างเรื่อง “The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II.” มาใช้ในงานของตน จนเป็นที่มาของงานสำคัญของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาอย่างเล่มที่ชื่อ “Southeast Asia in the Age of Commerce, 1450-1680”¹ ข้อเสนอของรีด ที่นำเอางานของฟาน เลอร์ ไปเทียบเคียงสืบทอดที่มาจากแนวคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์ จนพบความเป็นเวเบอร์เรียนของฟาน เลอร์ ในท่ามกลางที่หลายคนให้ความยอมรับยกย่องฟาน เลอร์ จนเกือบจะเป็นผู้นำเสนอความคิดใหม่โดยตนเอง เหมือนรีดจะตอบโต้อยู่โดยนัย ต่อกลุ่มนักวิชาการที่โจมตีเขาว่า เขาไปเอารอบการวิเคราะห์ของทะเลเมดิเตอร์เรเนียนมาใช้ในทะเลจีนใต้²

ในขณะที่นักวิชาการเหล่านี้ ก็ยกย่องฟาน เลอร์ ในฐานะต้นทางแนวคิดและมุมมองแบบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นศูนย์กลาง (Southeast Asia-Centrism) และหรือชาวเป็นศูนย์กลาง (Javanese Centrism) ที่สเมลนำเอามาพัฒนาเป็นประวัติศาสตร์อิสระสัมพันธ์อีกต่อหนึ่ง สเมลเองถึงแม้งานของเขาจะอภิปรายกรณีของอินโดนีเซีย แต่เขาก็ระบุไว้ในบางแห่งว่า เขามีความปรารถนาที่จะเห็นการนำเอาแนวคิดที่เขาเสนอใหม่ในตอนนั้น ไปใช้สำหรับกรณีอื่นทั่วไปด้วย ไม่ได้จำกัดเฉพาะกรณีอาเจห์และอินโดนีเซียแต่อย่างใด

สำหรับแนวคิดประวัติศาสตร์อิสระสัมพันธ์ในงานชิ้นต่อมา อย่างเช่นเรื่อง “The Last Stand of Asian Autonomies: Response to Modernity in the Diverse States of Southeast Asia and Korea, 1750-1900”³ รีดได้ใช้แนวคิดนี้อธิบายขยายความเปรียบเทียบกรณีเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กับคาบสมุทรเกาหลี ในประเด็นถกเถียงเรื่องการเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ โดยมีข้อเสนอใหญ่อยู่ที่ว่าภาวะสมัยใหม่ในเอเชีย มีรากกำเนิดจากการพัฒนาภายในของสังคมรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มาตั้งแต่ก่อนการสถาปนาระบอบอาณานิคมของชาติตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 19 โต้แย้งกลุ่มงานที่มองว่าการเข้ามาของลัทธิอาณานิคมในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ก่อให้เกิดการพัฒนาสู่ยุคสมัยใหม่ ตรงข้ามหากมองในเรื่องเครือข่ายการค้าจะพบว่าลัทธิอาณานิคมต่างหากที่ทำให้เกิดภาวะชะงักงันของการพัฒนาที่กำลังดำเนินมาตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 15

นับเป็นการผลักมุมมองแบบแอนตี้ยุโรปเป็นศูนย์กลาง ในประวัติศาสตร์นิพนธ์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ออกไปอย่างสุดขั้วอีกกรณี เมื่อการเข้ามาของลัทธิอาณานิคมตะวันตกไม่ได้ส่งผลให้เกิดภาวะสมัยใหม่อย่างที่หลายคนเข้าใจ ชาวยุโรปมีความเชื่อและมุ่งมั่นว่าการเข้ามาของพวกตนในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 นั้นเป็น “ภารกิจของคนผิวขาว” (white man’s mission?, “white man’s burden”, “civilizing mission”?) ที่ต้องนำพาความก้าวหน้าควิไลซ์มาให้แก่พวกที่ตนมองเป็นชนชาติป่าเถื่อนด้อยอารยธรรม แต่ในทางกลับกันลัทธิ

¹ Anthony Reid. (1988). *Southeast Asia in the Age of Commerce, 1450-1680*.

² Heather Sutherland. (2003, February). Southeast Asian History and the Mediterranean Analogy. *Journal of Southeast Asian Studies*. 3(1): 1-20.; Wang Gungwu. (2012). A Two-Ocean Mediterranean. In *Anthony Reid and the Study of Southeast Asian Past*. pp.69-84.

³ Anthony Reid. (1997). *The Last Stand of Southeast Asian Autonomies: Response to Modernity in the Diverse States of Southeast Asia and Korea, 1750-1900*.

อาณานิคมกลับนำพาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เข้าสู่ยุคมืด (Dark age) ครั้งใหญ่ในประวัติศาสตร์ รีดได้พัฒนาชุดคำอธิบายในแนวทางนี้เป็นระบบผสานกับข้อเสนอเรื่อง “ยุคแรกเริ่มสมัยใหม่” (Early Modern) ในงานที่ชื่อ “Southeast Asia in the Early Modern Era”¹ และอีกชิ้นต่อมาคือ “Charting the Shape of Early Modern Southeast Asia”²

หลายท่านที่ศึกษาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 19 ต่างขานรับแนวคิดนี้ของรีด เช่น เจฟฟ์ เวด (Geoff Wade), โรเบิร์ต คริบป์ (Robert Cribb), ปีแอร์ อีฟส์ ม็องแก็ง (Pierre-Yves Manguin), เจมส์ ฟรานซิส วอร์เรน (James Francis Warren) เป็นต้น³ ในไทย สุเนตร ชุตินธรานนท์, อีรวัด ฌ บ่อมเพชร และภาวรณ เรื่องศิลป์ ก็แสดงความเห็นพ้องด้วยกับแนวคิดดังกล่าว ทั้งสามท่านได้เสนอบทความวิชาการทั้งในภาษาไทยและภาษาอังกฤษอยู่หลายชิ้น ที่ให้ภาพสังคมอยุธยาในแง่รูปแบบ Early Modern และ First Globalization⁴

ยุคจารีต/ก่อนสมัยใหม่ vs. ยุคการค้า/ยุคแรกเริ่มสมัยใหม่

สำหรับประเด็นการเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ โดยเป็นผลคลี่คลายมาจากปัจจัยภายในของสังคมนั้นเอง ไม่ใช่เพราะการเข้ามาของลัทธิอาณานิคมตะวันตก อันที่จริงในไทย ก็เป็นประเด็นที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ เคยเสนอต่อกรณีการเข้าสู่ “ยุคสยามใหม่” ว่าสืบเนื่องมาจากเหตุการณ์ใหญ่ที่เกิดก่อนหน้าการเข้ามาทำสนธิสัญญาเบาริงในสมัยรัชกาลที่ 4 อย่างกรณีการเสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2310 ส่งผลต่อการปรับตัวทางวัฒนธรรมของชนชั้นนำสยามจาก “ศักดินา” กลายเป็น “กระฎุมพี” (หรือกระฎุมพีต้นรัตนโกสินทร์) ยอมรับวิถีคิดการมองโลกแบบ “มนุษยนิยม” (Humanism) และ “สัจนิยม” (Realism) มากขึ้น สังเกตเห็นได้จากตัวบทวรรณกรรม (ปากไก่) ที่สัมพันธ์กับการค้าทางทะเล (ใบเรือ) ของสยามในต้นรัตนโกสินทร์ เป็นต้น⁵ ซึ่งหากมองในแง่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาแล้ว ก็ชวนให้นึกถึงข้อเสนอเรื่อง “ประวัติศาสตร์จากภายใน” (History from within) ของแฮร์รี เจ. เบนดา (Harry J. Benda)⁶

ขณะที่รีดมองในขอบเขตเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเขียนประวัติศาสตร์ในลักษณะสหวิทยาการ (Interdisciplinary) มีเนื้อหาครอบคลุมหลากหลายมิติ (แบบ Total history) ในงานสองเล่มจบ เช่น “Southeast Asia in the Age of Commerce, 1450-1680” รีดเสนอภาพความหลากหลายทางสังคมวัฒนธรรมของยุคการค้าในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 15-17 อันเป็นยุคเฟื่องฟูของการค้าของชนพื้นเมือง ก่อนการเข้ามาของสถาปนาระบอบอาณานิคมของดัตช์ ความคล้ายคลึงเมื่อเทียบกับทะเลเมดิเตอร์เรเนียน ก็มีอยู่อย่างปฏิเสธไม่ได้ อาทิ เมดิเตอร์เรเนียนรองรับการค้าโดยรอบจากภูมิภาคต่าง ๆ เมื่ออยู่ใต้การควบคุมโดยพ่อค้ามุสลิม ในช่วงหลังเมื่อชาวยุโรปที่เป็นอริกันเนื่องจากสงครามครูเสด ก็ถอนตัว

¹ Anthony Reid. (ed.). (1993). *Southeast Asia in the Early Modern Era*.

² Anthony Reid. (1999). *Charting the Shape of Early Modern Southeast Asia*.

³ Geoff Wade and Li Tana (ed.). (2012). *Anthony Reid and the Study of Southeast Asian Past*.

⁴ อีรวัด ฌ บ่อมเพชร. (2545). การพบปะของเอเชีย-ยุโรปช่วงต้นสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้: แนวทางการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์. ใน *เอเชีย-ยุโรปศึกษา: ปรัชญาและแนวทาง*. หน้า 123-136; สุเนตร ชุตินธรานนท์ (บ.ก.). (2558). *ในยุควอสาน กรุงศรีฯ ไม่เคยเสื่อม*; Ruangsilp, Bhawan. (2016). “The Phrakhlng Ministry of Ayutthaya: Siamese instrument to cope with the early modern world” In *Early Modern Southeast Asia, 1350-1800*. pp.55-66.

⁵ นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2543). *ปากไก่และใบเรือ: ว่าด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์-วรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์*.

⁶ Harry J. Benda. (1962, March). The Structure of Southeast Asian History: Some Preliminary Observations. *Journal of Southeast Asian History*. 3(1): 106-138.

ออกจากระบบ ขณะที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็เปิดการค้าท้องถิ่นสู่อิทธิพลภายนอก เป็นระบบเปิด (Open System) ก่อนที่ยุโรปจะเข้ามาสร้างระบบปิด (Closed System) และบ่อนทำลายด้วยลัทธิอาณานิคมสร้างพรมแดนให้แก่รัฐชาติจากเดิมที่บ้านเมืองเหล่านี้มีความสัมพันธ์ทางการค้าและสังคมวัฒนธรรมกับดินแดนทั้งใกล้ชิดติดกันและมีเครือข่ายในระดับนานาชาติ แต่นับแต่ลัทธิอาณานิคมสถาปนาอำนาจเป็นต้นมา บ้านเมืองเหล่านี้ก็ถูกปิดกั้นความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านข้างเคียงและเครือข่ายการค้าทางไกล หันมาปฏิสัมพันธ์กับเจ้าอาณานิคมเป็นหลัก

สำหรับประเด็นนี้วิคเตอร์ ลีเบอร์แมน (Victor B. Lieberman) นักประวัติศาสตร์ผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์พม่า ได้โต้แย้งว่า สภาพการณ์ดังที่รีดกล่าวถึงนั้น เป็นสภาพการณ์ของขวามายใต้ปกครองของดัตช์ เพราะดัตช์ในช่วงหลังได้ดำเนินการปกครองคนพื้นเมืองอย่างเข้มงวด มีการวางมาตรการนโยบายบังคับเพาะปลูกซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างปัจจุบันทันด่วนของระบบการค้าและสังคมเมืองท่าชายฝั่งทะเลในหมู่เกาะและคาบสมุทรทางตอนใต้ แต่สำหรับในกรณีของภาคพื้นทวีป (Mainland) เช่น พม่า, สยาม, กัมพูชา, เวียดนาม การเข้ามาของชาติตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถือเป็นกาเปิดระบบการค้าของท้องถิ่นสู่โลกภายนอกต่างหาก¹

ข้อวิจารณ์นี้ของลีเบอร์แมน อยู่บนฐานความรู้ชุดหนึ่งที่มีต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป ก่อนและหลังการเข้ามาของลัทธิอาณานิคมตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ดูเหมือนเมื่อเทียบกันแล้ว ก็ยากจะปฏิเสธได้ว่ามีข้อแตกต่างกันอยู่ ระหว่างผลของลัทธิอาณานิคมในภาคพื้นทวีปกับคาบสมุทร บางกรณีการเข้ามาของลัทธิอาณานิคมในภาคพื้นทวีป ถูกมองในแง่บวกว่าส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมที่ชนชั้นนำจารีตกุมอำนาจ ผูกขาดการค้า และปกครองอย่างกดขี่ ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นตรงกันข้ามกับบริเวณคาบสมุทรและหมู่เกาะ เมื่อชนชั้นนำจารีตพ่ายแพ้ต่ออาณานิคม และชาวยุโรปก็กลายเป็นผู้กุมอำนาจผูกขาดการค้า และปกครองอย่างกดขี่แทนเจ้าพื้นเมืองเดิม

รีดมองว่า ดัตช์เริ่มแผนการปกครองแบบอาณานิคมต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนชาติอื่น ตั้งแต่ในคริสต์ศตวรรษที่ 18 ในขณะที่อังกฤษกับฝรั่งเศส เริ่มกระบวนการนี้ก็เมื่อถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 แล้ว ดังนั้น การสิ้นสุดของยุค Early modern จึงไม่เท่ากันระหว่างเขตอิทธิพลของดัตช์ กับเขตที่อยู่ในช่วงแข่งขันกันระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศส กรณีมาเลเซีย ซึ่งเป็นเขตอิทธิพลอังกฤษ แต่อยู่ในคาบสมุทร เลียวไอฮาร์ต และบาร์บารา วัตสัน อันดาया (Leonard and Barbara Watson Andaya) จึงเสนอการสิ้นสุดยุค Early modern เป็นช่วงเดียวกับภาคพื้นทวีป คือปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19²

อย่างไรก็ตามเราคงไม่สามารถประเมินลัทธิอาณานิคม โดยมุ่งไปที่ชาติยุโรปเป็นตัวละครหลักจริงอยู่ที่ลัทธินี้มีจุดกำเนิดจากผลประโยชน์ของชนชั้นนายยุโรป แต่ “ผู้เล่น” (actors) ของลัทธินี้เมื่อมันแพร่กระจายมาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ก็ไม่จำเป็นที่ตัวละครที่เป็น “ผู้เล่น” หรือสนองตอบต่อลัทธินี้จะมีเพียงชนชั้นนายยุโรปอีกต่อไป ตรงข้ามลัทธินี้จะไม่อาจบรรลุผลได้เลย หากปราศจากการมีชนพื้นเมืองเป็นผู้ร่วม “เล่น” ด้วย ลุถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 สิ่งที่เราจะพบเห็นในภาคพื้นทวีป โดยเฉพาะในสยามและพม่า ก็คือการแสดงตัวเป็นเจ้าของอาณานิคมแข่งขันทางอำนาจกับชาติตะวันตก โดยชนชั้นนำพื้นเมืองเอง

ในทางกลับกัน แนวคิดประวัติศาสตร์อิสระสัมพันธ์ก็ไม่ได้ปฏิเสธเกี่ยวกับบทบาทของชาติตะวันตกที่อยู่นอกปริมณฑลของลัทธิอาณานิคม โดยเฉพาะสำหรับกรณีของช่วงเวลายาวนานก่อนหน้าคริสต์ศตวรรษที่ 19 รันขึ้นไปจนถึงช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 15-16 ซึ่งชาติตะวันตกยังมีได้เข้ามาเพื่อสถาปนาระบบอาณานิคม มีเพียง

¹ Victor B. Lieberman. (1993, July). Local Integration and Eurasian Analogies: Structuring Southeast Asian History, c.1350-1830. *Modern Asian Studies*. 27(3): 475-572.

² Leonard Andaya; and Barbara Watson Andaya. (1995, March). Southeast Asia in the Early Modern Period: Twenty-five years. *Journal of Southeast Asian Studies*. 26(1): 92-98.

2 หัวเรือใหญ่ที่อยู่ในเป้าหมายของชาติตะวันตก คือ การค้าและศาสนา ส่วนประเด็นที่ว่า 2 หัวเรือข้างต้นนี้จะนำมาสู่ลัทธิอาณานิคมในคริสต์ศตวรรษที่ 19 ด้วยหรือไม่นั้น คงต้องพิจารณาแยกออกไปต่างหาก เพราะเป็นไปได้ยากที่จะมีกลุ่มชนชาติใดที่จะกระทำการด้วยวัตถุประสงค์อย่างหนึ่งอย่างใดร่วมกันเป็นเวลายาวนานหลายร้อยปีขนาดนั้น อย่างไรก็ตาม การเปิดประเด็นข้อถกเถียงที่ว่า “ยุคจารีต” ของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมทั้งสยามด้วยนั้นสิ้นสุดไปแล้วตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 15 ภายหลังเกิดการติดต่อค้าขายข้ามดินแดนเชื่อมโยงในระดับโลกสากลไปแล้วตั้งแต่สิ้นสุดยุคการค้าบนเส้นทางสายไหมในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 14 ยุคจารีตที่เคยเข้าใจกันว่าดำรงอยู่อย่างยาวนานมาจนถึงคริสต์ศตวรรษที่ 19 นั้นปิดฉากตัวเองลงไป แทนที่ด้วย “ยุคการค้า” ไปแล้ว ก็ยังคงเป็นประเด็นถกเถียงสำคัญ แม้ว่าเราอาจไม่เห็นด้วยกับบริบทก็ตาม แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ในแง่ว่าเป็นไปได้อย่างที่ยุคจารีตจะดำรงอยู่ได้โดยไม่มีมีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในตลอดช่วงระหว่างคริสต์ศตวรรษที่ 15 ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการค้าข้ามทะเลเชื่อมต่อกันในขอบเขตสากลเกิดขึ้นและเฟื่องฟูอยู่ก่อนหน้าคริสต์ศตวรรษที่ 19 มาเป็นเวลาช้านาน

สังคมเมืองท่าชายทะเลตะวันออก จากมุมมองประวัติศาสตร์อิสระสัมพันธ์

ข้อแตกต่างระหว่างภาคพื้นทวีปกับคาบสมุทร ที่สี่เบอร์แมนหยิบยกมาได้แย้งข้อเสนอนี้ของริดนั้น ไม่มีผลต่อกรณีเมืองท่าชายทะเลตะวันออก เพราะเมืองท่าเหล่านี้ก็เป็นเมืองท่าที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการค้าทางทะเลของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยตรง พัฒนาการหลายอย่างถึงแม้จะเกิดล่าช้ากว่าคาบสมุทร แต่ก็มีหลายกรณีที่สามารถเทียบเคียงกันได้ เช่น การเติบโตของชุมชนเมืองชายฝั่งทะเล ในขณะที่แหล่งชุมชนเดิมที่อยู่ตอนในเข้าไปเสื่อมอำนาจและลงมาปฏิสัมพันธ์กับเมืองท่าชายฝั่งมากขึ้นกว่าในอดีต¹

เมืองท่าชายทะเลตะวันออกอยู่ในเส้นทางเดินทะเลระหว่างอยุธยากับบ้านเมืองอื่น ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ตอนใต้ของกัมพูชา ชายฝั่งเวียดนาม และยังเป็นเส้นทางเดินเรือตัดข้ามมหาสมุทรจากอ่าวสยามลงไปยังคาบสมุทรมลายูและชวา (ดังจะเห็นได้จากเส้นทางเดินเรือของพ่อค้าตัดซ์ ที่คณะสงฆ์สยามในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ อาศัยร่วมไปในขบวนเรือเพื่อไปประดิษฐานพระสงฆ์ที่กายสยามวงศ์ที่ลังกา)² รวมทั้งเป็นเส้นทางไปค้าขายกับเมืองจีน ญีว๊ก เกาหลี และญี่ปุ่น

เมืองท่าชายทะเลตะวันออกจึงมีความสัมพันธ์กับบ้านเมืองที่อยู่ในเส้นทางเหล่านี้ทั้งใกล้และไกลด้วย ไม่ใช่เพียงสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ เท่านั้นที่เดินทัพมารวบรวมนเอาทรัพยากรในแถบนี้กลับไปกอบกู้บ้านเมืองในประวัติศาสตร์ของเวียดนามยังปรากฏเรื่องของพระเจ้ายาลอง (เหงียนฟุกอันห์) หรือที่เอกสารไทยเรียกว่า “องเชียงสือ”³ หลังเวียดนามแตกพ่ายต่อกบฏเตยเซิน องเชียงสือก็ได้หลบหนีมาอยู่ที่เกาะกูด รวบรวมโจรสลัดเวียดนามในย่าน พ่อค้า และผู้คนชาวเมือง ควบคู่กับการติดต่อขอความช่วยเหลือทางด้านอาวุธยุทธโธปกรณ์จากกองทัพฝรั่งเศส จัดตั้งเป็นกองทัพกลับไปกอบกู้บ้านเมือง⁴ สิ่งที่ยองเชียงสือทำหลายอย่างดูไม่ต่างจาก

¹ กำพล จำปาพันธ์. (2561, เมษายน). เส้นทางการค้าลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออกกับการสถาปนาธนบุรี. *ศิลปวัฒนธรรม*. 39(6): 96-131.

² W. M. Sirisena. (1995). Cultural Relations between Ayudya and Sri Lanka. In *Proceedings for the International Workshop Ayutthaya and Asia*. pp.108-125.

³ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. (2526). *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1*. หน้า 29-30.

⁴ Frederic Mantienne. (2003, October). The Transfer of Western Military Technology to Vietnam in the late Eighteenth and Early Nineteenth Centuries : the Case of the Nguyen. *Journal of Southeast Asian Studies*. 34(3): 519-534.

พระเจ้าตากสินเท่าไรนัก และเมื่อพระเจ้าตากสินเข้ามา คนในหัวเมืองชายทะเลแถบนี้ก็เข้าร่วมด้วย เมื่อองเชียงสือมาก็มีเข้าไปร่วมกับกองทัพกอบกู้บ้านเมืองของเวียดนามด้วยเช่นกัน สะท้อนภาวะที่คนในแถบหัวเมืองนี้มีลักษณะอิสระที่จะไปเข้ากับฝ่ายใดก็ได้ ไม่ใช่แต่เฉพาะกับสยาม

เมืองท่าขนาดใหญ่และสำคัญในย่านอย่างจันทบุรี แรกปรากฏชื่อในพระราชพงศาวดารนั้น ปรากฏในฐานะ “เมืองประเทศราช” คือเป็นเมือง ๆ หนึ่งในจำนวนกว่า 16 เมืองที่ส่งเครื่องราชบรรณาการมาถวายแด่สมเด็จพระเจ้ารามาธิบดีที่ 1 (อู่ทอง) หลังจากที่ทรงสถาปนากรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. 1893¹ นั้นหมายความว่า จันทบุรียังมีอิสระและปกครองตนเองอยู่ในช่วงต้นอยุธยา และอยุธยาเองก็ยอมรับสถานะดังกล่าวอยู่ด้วย จวบจนถึงช่วงเสียกรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2310 จันทบุรีในช่วงปลายอยุธยานั้นอยู่ในฐานะ “หัวเมืองชั้นตรี” แต่อย่างทีกล่าวข้างต้น นอกจากอยุธยา จันทบุรียังมีความสัมพันธ์กับบ้านเมืองอื่น ๆ ด้วย²

นอกจากนี้เมืองท่าชายทะเลตะวันออก ยังมีศักยภาพในทางการค้า เพราะพ่อค้าต่างชาติ เช่น กลุ่มพ่อค้าจีนแต้จิ๋ว เข้ามามีบทบาทกวมการค้าและเป็นเจ้าเมืองปกครองเมืองด้วยตนเอง เมืองท่าชายทะเลตะวันออกมีท่าเรือที่เรือเดินทะเลจะสามารถเข้ามาจอดพักเทียบท่าได้หลายแห่ง ตั้งแต่ปากน้ำบางปะกง ไปจนถึงเมืองท่าฮาเตียน เมืองท่าเหล่านี้ยังมีการพัฒนาเทคโนโลยีการเดินเรือ จันทบุรีและทุ่งใหญ่ (ตราด) เป็นเมืองที่มีการต่อเรือสำเภาด้วยตนเอง เพื่อค้าขาย ปรากฏร่องรอยหลักฐานในรูป “คูต่อเรือ” ที่ตั้งอยู่บริเวณปากแม่น้ำหลายแห่ง เช่น ปากแม่น้ำจันทบุรี, ปากแม่น้ำเวฬุ, ปากน้ำประแส เป็นต้น³

เฉพาะจันทบุรีนั้นมีอุตสาหกรรมการต่อเรือสร้างเรือสำเภาได้นับร้อยลำ (ดังตัวเลขที่จะเห็นได้จากภายในเวลาไม่นานหลังยึดจันทบุรีและตราด พระเจ้าตากได้เรือกว่า 100 ลำ ขนผู้คนและเสบียงอาหาร ย้อนกลับเข้ามาปากแม่น้ำเจ้าพระยา โจมตีเมืองป้อมบางกอกและขับไล่สุกี้ พระยาบงกชที่อยู่อยุธยา ณ ค่ายโพธิ์สามต้น⁴ นั้นหมายความว่า จันทบุรีและตราดมีเรือที่พร้อมใช้งานอยู่ก่อนหน้าที่พระเจ้าตากจะไปถึงก่อนหน้านั้นแล้ว) ในขณะที่คูต่อเรือของอยุธยา เช่น ที่วัดเชิงท่า นั้น มีศักยภาพในการต่อเรือได้แค่คราวละราว 10 กว่าลำเท่านั้น การเกิดวิกฤติขาดแคลนข้าวที่มณฑลทางใต้ของจีน ยิ่งเป็นตัวเร่งให้กลุ่มพ่อค้าจีนเข้ามาดูแลจัดการบริหารเมืองท่าที่ส่งออกไปยังจีน ดังนั้น จะพบว่าบริเวณตั้งแต่ระยอง จันทบุรี ทุ่งใหญ่ ไปจนถึงฮาเตียน ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 17-18 เจ้าเมืองเหล่านี้ ล้วนแต่เป็นชาวจีนแต่จิวทั้งสิ้น ชุมชนจีนแต่จิวในย่านนี้จึงมีอำนาจต่อรองทั้งต่อภายในและภายนอกค่อนข้างสูง⁵

การมีเจ้าเมืองเป็นพ่อค้าต่างชาติ โดยเจ้าเมืองเหล่านี้มิได้ผ่านการแต่งตั้งจากอยุธยา หรือที่นิธิในเรื่อง “การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี” ได้นิยามเรียกว่า “รัฐบาลธรรมชาติ”⁶ นั่นก็เป็นอีกกรณีตัวอย่างที่เด่นชัดถึงความเป็นประวัติศาสตร์อิสระสัมพันธ์คือมีอิสระและเป็นตัวของตัวเองทั้งในทางการเมือง การปกครอง การค้า และสังคมวัฒนธรรมอยู่พอสมควร แม้ว่านิธิจะเสนอว่าสภาพดังกล่าว (รัฐบาลธรรมชาติ)

¹ กรมศิลปากร. (2551). *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)*. หน้า 38.

² กำพล จำปาพันธ์. (2560, มกราคม-มิถุนายน). จันทบุรี: เมืองท่าชายฝั่งทะเลตะวันออกบนเส้นทางอารยธรรมเชื่อมกับสยามประเทศไทย. *วารสารกระแสวัฒนธรรม*. 18(33): 96-107.

³ กรมศิลปากร. (2544). *ประวัติศาสตร์การพาณิชย์นาวีไทย*.

⁴ กรมศิลปากร. (2553). *พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)*. หน้า 53.

⁵ Adrian Bernard Lapien. (1995). Eighteenth-Century Power Politics in the South China Sea. In *Proceedings for the International Workshop Ayutthaya and Asia*. pp.36-42.

⁶ นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2550). *การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี*.

เป็นผลจากการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้ง พ.ศ. 2310 แต่มีข้อมูลเป็นอันมากที่สะท้อนว่าสังคมเมืองท่าชายทะเลตะวันออกนั้นมีเจ้าเมืองที่มีได้มาจากการแต่งตั้งของส่วนกลางมาก่อนหน้า พ.ศ. 2310 เป็นเวลาช้านานแล้ว และการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้ง พ.ศ. 2310 ก็ไม่มีผลเปลี่ยนแปลงสภาพของเมืองท่าชายทะเลตะวันออกให้ต่างไปจากเดิมมากนัก อีกทั้งยังเป็นดินแดนที่เต็มไปด้วยทรัพยากรทั้งด้านกำลังคน เสบียงอาหาร เรือสำเภา และสินค้าของปานานาชนิด เมืองท่าชายทะเลตะวันออกจึงเป็นคำตอบสำหรับการฟื้นฟูราชอาณาจักรหลังเสียกรุง พ.ศ. 2310 และเผชิญวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจอยู่ยาวนานกว่า 1 ทศวรรษต่อมา¹

การเป็นอิสระโดยสัมพันธ์ของเมืองท่าชายทะเลตะวันออก ไม่ได้มีเหตุปัจจัยเพียงเพราะส่วนกลางปล่อยปละละเลย หากแต่เพราะสภาพภูมิศาสตร์เป็นอุปสรรค และทั้งส่วนกลางอย่างเช่น อยุธยา, พนมเปญ, อันนัม ต่างก็ได้ประโยชน์จากบ้านเมืองเหล่านี้ในรูปส่วยบรรณาการ เมื่อพ่อค้าต่างชาติสามารถจัดการบริหารเมืองท่า ได้มีประสิทธิภาพกว่าชนชั้นนำพื้นถิ่น และชนชั้นนำพื้นถิ่นเหล่านี้ (ซึ่งมักเป็นชาวต่างชาติ) เมื่อขึ้นเป็นใหญ่ ก็มักจะกระตือรือร้นแสดงความอ่อนน้อมต่อส่วนกลาง เพื่อหวังเอาอำนาจมาคานกับอิทธิพลต่าง ๆ ที่เข้ามาในย่าน กีดกันความชอบธรรมของกลุ่มอื่น ๆ

สถานภาพของกลุ่มพ่อค้าในแถบนี้ เมื่อถึงช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 17-18 ก็กล่าวได้ว่าพวกเขา กลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคมพื้นเมืองไปแล้ว ยิ่งเมื่อมีพ่อค้าชาติอื่น ๆ เข้ามาภายหลังมาก เช่น กลุ่มแขกมุสลิม และชาติตะวันตก² ส่งผลโดยตรงที่ทำให้อยุธยามองคนจีนที่เข้ามาติดต่อสัมพันธ์กับพวกตนมาเป็นเวลายาวนาน ก่อนหน้านั้น ในแง่ที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมพวกตนไปแล้ว ในขณะที่มองอีกสองกลุ่มใหญ่ที่เข้ามาภายหลัง ต่างออกไป เพราะมีความเชื่อทางศาสนาและขนบธรรมเนียมต่างกัน ราชสำนักอยุธยาไม่คุ้นเคยมากเท่าชาวจีน ที่เคยติดต่อค้าขายกันมานานก่อนหน้านั้น

ที่สำคัญเมืองท่าชายทะเลตะวันออก ยังมีเครือข่ายเส้นทางคมนาคมติดต่อกับภาคกลางของสยาม อีสานตอนล่าง (ที่ราบสูงโคราช) และที่ราบทะเลสาบเขมร (โตนเลสาบ) ที่จะสามารถระดมสินค้าจากหัวเมือง ภายในดินแดนเหล่านั้นได้ แถมภายในเขตบริเวณเมืองท่าของภูมิภาคชายทะเลตะวันออกเอง ยังเต็มไปด้วย แหล่งทรัพยากรธรรมชาติหลายแห่ง ที่จะสามารถระดมสินค้าของป่า ออกมายังชุมชนเมืองที่ตั้งอยู่ริมฝั่งทะเล หรือปากแม่น้ำสำคัญ ๆ ได้ ไม่ว่าจะเป็นปากแม่น้ำบางปะกง, แม่น้ำพานทอง, คลองใหญ่ (แม่น้ำระยอง), คลองเล็ก (แม่น้ำแกลง), แม่น้ำประแส, แม่น้ำจันทบุรี (บริเวณตอนล่างมีขนาดกว้างกว่าปากแม่น้ำเจ้าพระยาอีก), แม่น้ำเวฬุ, คลองนารายณ์, คลองลึก (แม่น้ำตราด) เป็นต้น เขตป่าเขาที่เป็นแหล่งทรัพยากรสินค้าของป่า ภายในย่าน ก็ได้แก่ เขาคอก, เขาแผงม้า, เขาจอมพล, เขาบรรทัด, เขาอ่างฤๅไน, เขาเขียว, เขาชะเมา, เขาพลอยแหวน, เขาสอยดาว, เขาสละบาป เป็นต้น

เมื่อมีการค้าที่เฟื่องฟู จึงมีกลุ่มคนหลากหลายที่เข้ามาสัมพันธ์กับการค้า นอกจากกลุ่มพ่อค้าต่างชาติ ที่ต่างแวะเวียนเข้ามาในย่านแล้ว ก็ยังมี “กลุ่มโจรสลัด” ทั้งโจรสลัดในท้องถิ่น และโจรสลัดที่มาจากภายนอก เช่น โจรมาเลย์, สลัดจีน, สลัดญี่ปุ่น, สลัดญวนหรือเวียตนาม เป็นต้น³ เนื่องจากมีแหล่งตลาดรองรับสินค้า

¹ กำพล จำปาพันธ์. (2561, เมษายน). *เล่มเดิม*. หน้า 96-131.

² Kennon Breazeale. (1999). Thai Maritime Trade and the Ministry Responsible. In *From Japan to Arabia: Ayutthaya's Maritimes Relations with Asia*. pp.1-54.

³ John Kleinen; and Manon Osseweijer (ed.). (2010). *Pirates, Ports, and Coasts in Asia: Historical and Contemporary Perspectives*.

โดยที่ตลาดเหล่านี้ต่างก็เป็นตลาดที่ไม่สนใจเรื่องที่มาของสินค้า ไม่ว่าจะได้อินค้ามาอย่างถูกกฎหมายหรือสินค้าที่มาจาก การปล้นสะดม เมื่อมาถึงตลาด ก็คือสินค้าเช่นเดียวกัน อีกทั้งสินค้าที่มาจาก การปล้นสะดมยังเป็นสินค้าที่มีราคาดีกว่าสินค้าถูกกฎหมาย แท้จริงแล้วโจรสลัดเหล่านี้ ก็คือ “พ่อค้า” อีกประเภทหนึ่งที่เกิดขึ้นและเติบโตตามระดับความรุ่งเรืองของการค้าในภูมิภาค เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “พ่อค้าโจร”¹

ในทางกลับกันกลุ่มพ่อค้าที่เป็นขุนนาง เจ้าเมือง หรือกลุ่มคนที่มีตำแหน่งตามที่ตามกฎหมายบ้านเมืองเมื่อแล่นเรือเจอเรือผู้อื่นในทะเล ก็มักจะประพตติตัวเป็นโจร ทำการปล้นสะดมสินค้าของเรืออีกฝ่ายเป็นประจำ เพราะในหน้าน้ำทะเลลึกตอนนั้น เป็นเขตนอกอำนาจรัฐและกฎหมายบ้านเมือง ผู้ใดมีเรือปืนที่มีอำนาจ และกำลังคนเก่งกล้ากว่าผู้อื่น ผู้นั้นก็ไต่เปรียบและมีอำนาจ ได้ความเคารพยำเกรง

สำหรับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้รวมทั้งชายทะเลตะวันออกยุคก่อนปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 โจรสลัดไม่ใช่กลุ่มคนที่เป็นที่เกลียดชังเท่าไรนัก ตรงข้ามความสามารถในการใช้กำลังความรุนแรงตลอดจนการปล้นสะดม (ซึ่งมักใช้กับคนนอก พ่อค้า นักเดินเรือ ที่มาจากต่างถิ่น) ถือเป็นกรกระทำที่มีเกียรติและกล้าหาญ สิ่งนี้คือมรดกสำคัญให้เกิดชุมชนนักเลง เจ้าพ่อท้องถิ่น ที่เป็นผู้นำระดับภูมิภาคของชายทะเลตะวันออก เพราะเป็นเขตที่มีช่องว่างทางอำนาจรัฐส่วนกลาง

แต่สภาพการณ์ข้างต้น ย่อมเป็นสิ่งที่กลุ่มพ่อค้าถูกกฎหมายไม่พอใจ จึงมีแนวโน้มที่กลุ่มพ่อค้าเหล่านี้จะอาศัยอำนาจรัฐทางการมาปราบปรามกลุ่มโจรสลัดในพื้นที่ หรือไม่ก็สร้างพันธมิตรกับหัวหน้าโจรคนสำคัญเพื่อกันไม่ให้ปล้นเรือสินค้าของตน ดังเช่นกรณีพระยาจันทบุรีที่เป็นพันธมิตรใกล้ชิดกับ “ขุนรามหมื่นช่อง” ผู้คุมปากน้ำประแส เป็นต้น ขุนรามหมื่นช่องนี้มีอิทธิพลต่อพระยาจันทบุรี กระทั่งโน้มหน้าให้พระยาจันทบุรีรบกับพระเจ้าตาก แทนที่จะอ่อนน้อม เช่นที่พระยาจันทบุรีเคยอ่อนน้อมต่อพระเจ้าตาก เมื่อครั้งยังตั้งทัพอยู่ระยอง โดยส่งข้าวมาให้ 4 เกวียน และยังคงมีหนังสือเชิญพระเจ้าตากไปเมืองจันทบุรีด้วยตนเอง เพื่อปรึกษาหารือกัน และยังว่าจะให้เรือและกำลังคนสำหรับไป “แก้มือ” พม่าอีกด้วย²

แต่เมื่อขุนรามหมื่นช่องกับพรรคพวกแตกพ่ายและหลบหนีไปหาพระยาจันทบุรี และยุยงพระยาจันทบุรี พระยาจันทบุรีก็เปลี่ยนใจหันมารบกับพระเจ้าตากแทน เรื่องนี้เห็นว่าสะท้อนอิทธิพลและบทบาทความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าเมืองกับโจรสลัดในพื้นที่เป็นอย่างดี กลุ่มคนที่รบต่อต้านพระเจ้าตาก หลังจากทรงเดินทัพข้ามแม่น้ำบางปะกงมานั้น ไม่ใช่กลุ่มคนที่ยังจงรักภักดีต่อราชสำนักอยุธยา หากแต่เป็นกลุ่มที่ดำรงตนอยู่อย่างอิสระและมีอำนาจในพื้นที่อยู่เดิม ตรงข้ามพระเจ้าตากต่างหากที่มาจากอยุธยาและเป็นตัวแทนของอยุธยาเข้ามาในพื้นที่ การต่อต้านพระเจ้าตากจึงเท่ากับต่อต้านศูนย์กลางหรืออยุธยาไปในตัว³

ชาวจีนที่เข้ามาในเมืองท่าชายทะเลตะวันออกมีหลายระลอก ก่อให้เกิดการแบ่งแยกกระหว่างชาวจีนที่เข้ามาก่อนหน้านี้ตั้งแต่สมัยอยุธยา กับกลุ่มชาวจีนที่เข้ามาในสมัยรัตนโกสินทร์ ทั้งสองกลุ่มใหญ่นี้เป็นกลุ่มที่มีสถานภาพทางสังคมแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงด้วย กล่าวคือชาวจีนที่เข้ามาตั้งแต่สมัยอยุธยา มักมีสถานภาพได้รับการยอมรับอย่างสูง บ้างเป็นเจ้าเมือง เป็นขุนนาง คหบดี หลวงจู้ แต่ชาวจีนกลุ่มใหญ่อีกกลุ่มที่เข้ามาภายหลังเป็นกลุ่มผู้ใช้แรงงาน กรณีกบฏอั้งยี่เมืองฉะเชิงเทรา ที่จับลงโดยการปราบปรามอย่างนองเลือดของทางการในสมัยรัชกาลที่ 3 เป็นกลุ่มคนจีนที่สัมพันธ์กับกลุ่มที่เข้ามาภายหลัง

1 กำพล จำปาพันธ์. (2560, สิงหาคม). พระเจ้าตากกับการปราบปรามโจรสลัดในชายฝั่งทะเลตะวันออก. *ศิลปวัฒนธรรม*. 38(10): 84-112.

2 กรมศิลปากร. (2553). *พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีฉบับพันจันทบุษย (เจิม)*. หน้า 43.

3 กำพล จำปาพันธ์. (2560, สิงหาคม). *เล่มเดิม*. หน้า 84-112.

การมีกลุ่มพ่อค้าชาวจีนเข้ามาจัดการบริหารเมืองท่า ในช่วงเวลาเดียวกับที่คาบสมุทรก็มีกลุ่มพ่อค้าชาติตะวันตกเข้ามาจัดการบริหาร ไม่ใช่เรื่องที่จะมองผ่านหรืออย่างน้อยก็ไม่ควรจะงดเว้นการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบ ประเด็นอยู่ที่ระบบเศรษฐกิจการค้าของเมืองท่าในยุคสมัยเดียวกัน การศึกษาที่มุ่งไปที่กลุ่มพ่อค้าชาติตะวันตกและมุ่งโจมตีชาติตะวันตกมากเกินไป โดยละเลยบทบาทของกลุ่มอื่น ๆ ผลักดันให้บางกลุ่มกลายเป็นผู้ร้ายอย่างสมบูรณ์ ในขณะที่กลุ่มชนชั้นนำพื้นเมืองกลายเป็นผู้ถูกกระทำแต่ฝ่ายเดียว ทำให้เกิดข้อบกพร่องในการประเมินบทบาทลัทธิอาณานิคมและสถานภาพการณ์ทางสังคม เศรษฐกิจ การค้า วัฒนธรรม การปกครอง ที่เป็นมาก่อนหน้า

นอกจากนี้เมืองท่าชายทะเลตะวันออกยังเผชิญการเข้ามาของนักเผยแผ่ศาสนาที่สำคัญในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 17 ถึงคริสต์ศตวรรษที่ 18 จนเกิดชุมชนชาวมุสลิมและคริสต์ศาสนิกนิกายคาทอลิก ซึ่งเข้ามาทับซ้อนที่หลากหลายนาน เช่น บทบาทของสมาคมมิชชันนารีต่างประเทศกรุงปารีส (Missions Étrangères de Paris) ที่ขยายเครือข่ายการปฏิบัติงานเผยแผ่จากกรุงศรีอยุธยาไปสู่หัวเมืองต่าง ๆ ของ สยาม กัมพูชา และเวียดนาม สิ่งนี้ทำให้เกิดความซับซ้อนทางสังคมวัฒนธรรมพอสมควรเมื่อเผชิญความเปลี่ยนแปลงอีกระลอกในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา

บทสรุปและส่งท้าย

ผลจากการทดลองนำแนวคิดประวัติศาสตร์อิสระสัมพันธ์มามองสังคมเมืองท่าชายทะเลตะวันออกพบว่าเมืองท่าชายทะเลตะวันออกมีลักษณะเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รุ่งเรืองและเสื่อมถอยไปพร้อมกับยุคการค้าของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนการเข้ามาของลัทธิอาณานิคม นอกจากสยามแล้ว เมืองท่าชายทะเลตะวันออกยังมีการติดต่อสัมพันธ์กับบ้านเมืองอื่น ๆ เช่น ตอนใต้ของกัมพูชา, เมืองท่าฮาเตียน, ชายฝั่งเวียดนาม, คาบสมุทรมลายู, เกาะชวา รวมถึงบ้านเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียง อาทิ จีน, ริกิว, ญี่ปุ่น เป็นต้น

ในด้านประชากร เมืองท่าชายทะเลตะวันออกจึงมีความหลากหลาย มีพ่อค้าต่างชาติแวะเวียนเข้ามาในพื้นที่มาก เนื่องจากอยู่ในเส้นทางการค้า และมีปากน้ำที่เหมาะสมแก่การแวะจอดพักเรือ ภายในพื้นที่ยังเป็นที่ระดมสินค้าของปานานาชนิด เมื่อมีการค้า ศาสนาก็เข้ามามีส่วนร่วมเกี่ยวข้องด้วย เพราะในอดีตศาสนากับการค้าก็มักเดินทางไปด้วยกันเสมอ จึงมีชุมชนทางศาสนาก่อตั้งขึ้นในย่าน เช่น ชุมชนชาวคริสต์ที่จันทบุรี บางปลาสร้อย ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี นครนายก เป็นต้น รวมทั้งมีมัสยิดและศาลเจ้าจีนกระจายอยู่ตามปากน้ำหลายแห่ง โดยเฉพาะย่านที่เป็นชุมทางค้าขาย เช่น ปากน้ำระยอง, ปากน้ำประแส, คลองน้ำเชี่ยว เป็นต้น

ในด้านการปกครอง เช่นเดียวกับหัวเมืองที่อยู่ปลายแดนของอำนาจศูนย์กลางหรือที่อยู่ระหว่างศูนย์กลางใหญ่ เมืองท่าชายทะเลตะวันออกมีอิสระโดยสัมพันธ์ ไม่ต้องขึ้นกับการปกครองของศูนย์กลางไหนโดยตรง แม้จะถือเป็นเมืองส่วยบรรณาการ แต่ภาระหน้าที่ต่อส่วยบรรณาการ 3 ปีหรือ 2 ปีต่อหนึ่งครั้งนั้น ไม่มีผลกำหนดโครงสร้างการปกครองภายในของหัวเมืองมากนัก หัวเมืองจึงมีชนชั้นนำท้องถิ่นของตนเองปกครองสืบต่อเรื่อยมา แม้แต่ตำแหน่งเจ้าเมืองก็มาจากการเลือกตั้งภายในของชาวเมืองนั้น ๆ เอง มิได้มาจากการแต่งตั้งของศูนย์กลาง และเมื่อการได้มาซึ่งเจ้าเมืองเป็นเรื่องของความยินยอมพร้อมใจกันยกขึ้นโดยชาวเมืองนั้น ๆ เอง ก็จึงเปิดโอกาสให้เกิดเจ้าเมืองที่มาจากพ่อค้าต่างชาติ โดยเฉพาะพ่อค้าจีนแต่จิว เป็นต้น เพราะเป็นกลุ่มที่มั่งคั่ง รุ่งเรืองอยู่ในเมืองท่าชายทะเลตะวันออก จากการค้าข้าว พริกไทย ไม้ฝาง และของป่า

เมื่อมีการค้าทางทะเลเฟื่องฟู ก็ย่อมเป็นธรรมดาอยู่เองที่จะต้องมี “โจรสลัด” ที่คอยดักปล้นเรือสินค้า โจรสลัดจึงเป็นดัชนีชี้วัดขนาดของการค้าทางทะเลไปด้วยในตัว แต่บทบาทของโจรสลัดนั้นยังสามารถมองได้

ในอีกแง่หนึ่งว่าเป็น “พ่อค้า” อีกประเภทหนึ่งด้วยเช่นกัน เพราะเมื่อปล้นเสร็จได้สินค้ามาก็เอาไปขายต่อ การปล้นจึงเป็นการจัดหาสินค้ารูปแบบหนึ่งด้วยเช่นกัน ก็แสดงว่ามีดีมานด์ของสินค้าและตลาดที่ไม่สนใจที่มาของสินค้า อีกทั้งสินค้าจาก “พ่อค้าโจร” เหล่านี้ยังมีราคาถูกกว่าที่ซื้อได้จากพ่อค้าที่ไม่ใช่โจรอีกด้วย การค้าทางทะเลจึงเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้เกิดความมั่งคั่งรุ่งเรืองแก่โจรสลัดได้พอๆ กับพ่อค้า

เมืองท่าชายทะเลตะวันออกเริ่มมีพัฒนาการเข้ามาสัมพันธ์กับศูนย์กลางที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยามากขึ้นอย่างชนิดผิดเปลี่ยนไปจากอดีตโดยสิ้นเชิง ก็เมื่อสยามต้องทำสงครามกับเวียดนาม (อานาม-สยามยุทธ) ในรัชกาลที่ 3 นำมาสู่การขุดคลองแสนแสบที่เชื่อมระหว่างแม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำบางปะกง ทำให้กรุงเทพฯ สามารถเข้าถึงหัวเมืองตะวันออกได้มากกว่าอยุธยา สงครามแย่งชิงความเป็นใหญ่ในกัมพูชา ยังทำให้สยามส่งกองทัพเข้ามาควบคุมและปรับเปลี่ยนบ้านเมืองในย่าน สร้างป้อมปราการ เช่น ป้อมค่ายเนินวงและป้อมไพร่พินาทที่จันทบุรี และป้อมเมืองฉะเชิงเทรา การตั้งเมืองใหม่ขึ้นหลายแห่งตามเส้นทางเดินทัพ เช่น ประจันตคาม, กบินทร์บุรี, วัฒนานคร, อรัญประเทศ เป็นต้น

เท่ากับว่าสงครามอานาม-สยามยุทธได้วางรากฐานสำคัญที่ทำให้สยามไม่เกิดปัญหามากเมื่อทำการปฏิรูปมณฑลเทศาภิบาลในสมัยรัชกาลที่ 5 การกบฏหัวเมืองที่เกิดขึ้นในช่วงปฏิรูป เช่น กรณีกบฏผู้มีบุญอีสาน, กบฏพญาผาบและกบฏเงี้ยวเมืองแพร่, กบฏเจ้าแขกเจ็ดหัวเมืองทางใต้ จึงเกิดขึ้นในเมืองท่าชายทะเลตะวันออกอยู่ก่อนแล้วในสมัยรัชกาลที่ 3 คือ กรณีกบฏอั้งยี่ฉะเชิงเทรา” ที่เป็นการต่อต้านของแรงงานจีนในหัวเมืองตะวันออกที่มีต่อการกดขี่ของรัฐสยาม

กลุ่มโจรสลัดทะเลตะวันออกก็ยังคงอาละวาดอยู่อย่างหนักมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 นำมาสู่การตั้งกองทัพเรือขึ้นที่ลัดทึบ การส่งเรือรบประจำการเพื่อลาดตระเวนปราบโจรสลัดเป็นการเฉพาะที่บริเวณปากน้ำประแส จันทบุรี และตราด เป็นต้น โจรสลัดที่อาละวาดหนักขึ้นเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลงจากการเข้ามาควบคุมของสยามก็สามารถมองได้ต่อว่าเป็นความพยายามดิ้นรนเป็นอิสระ ต่อต้านรัฐ เพื่อไม่ถูกปกครอง เหมือนดังเช่นที่เคยเป็นมาในอดีตก็ได้ แทนที่จะมองคนเหล่านี้ในฐานะผู้ร้ายโดยสมบูรณ์

แนวคิดประวัติศาสตร์อิสระสัมพันธ์มีคุณูปการสำคัญอยู่ตรงที่แสดงให้เห็นบทบาทของสามัญชนคนธรรมดา อย่างไรก็ตาม แม้มีคุณูปการสูงอย่างไร ก็ไม่อาจถือได้ว่าแนวคิดนี้เป็นคำตอบเดียวสำหรับความก้าวหน้าในการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมของเมืองท่าชายทะเลตะวันออก เช่นเดียวกับที่มันไม่อาจจะเป็นคำตอบเดียวสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ขึ้นกับความสามารถในการจัดการกับข้อมูลที่มีอยู่หรือการเปิดแง่มุมขบคิดใหม่ๆ มากขึ้นแค่ไหนเป็นสำคัญ

บรรณานุกรม

กำพล จำปาพันธ์. (2560, มกราคม-มิถุนายน). จันทบุรี: เมืองท่าชายทะเลตะวันออกบนเส้นทางอารยธรรมเขมรกับสยามประเทศไทย. *วารสารกระแสวัฒนธรรม*. 18(33): 96-107.

_____. (2560, สิงหาคม). พระเจ้าตากกับการปราบปรามโจรสลัดในชายฝั่งทะเลตะวันออก. *ศิลปวัฒนธรรม*. 38(10): 84-112.

_____. (2561, เมษายน). เส้นทางการค้าลุ่มแม่น้ำบางปะกงและชายฝั่งทะเลตะวันออกกับการสถาปนาจันทบุรี. *ศิลปวัฒนธรรม*. 39(6): 96-131.

ทิพากรวงศ์, เจ้าพระยา. (2526). *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1*. กรุงเทพฯ: ครุสภา.

- ธีรวัต ฌ บ้อมเพชร. (2545). การพบปะของเอเชีย-ยุโรปช่วงต้นสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้: แนวทางการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์. ใน *เอเชีย-ยุโรปศึกษา: ปรัชญาและแนวทาง*. หน้า 123-136. กรุงเทพฯ: สกว.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2543). *ปากไก่และใบเรือ: ว่าด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์-วรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์วิสาหการ.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2550). *การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ศิลปากร, กรม. (2544). *ประวัติศาสตร์การพาณิชย์นาวีไทย*. จันทบุรี: พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพาณิชย์นาวีไทย.
- _____. (2551). *พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)*. นนทบุรี: ศรีปัญญา.
- _____. (2553). *พระราชพงศาวดารกรุงธนบุรีฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)*. นนทบุรี: ศรีปัญญา.
- สุนทร ชุตินทรานนท์ (บ.ก.). (2558). *ในยุคอวสาน กรุงศรีฯ ไม่เคยเสื่อม*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- Andaya, Leonard; and Barbara Watson. (1995, March). Southeast Asia in the Early Modern Period: Twenty-five years. *Journal of Southeast Asian Studies*. 26(1): 92-98.
- Benda, Harry J. (1962, March). The Structure of Southeast Asian History: Some Preliminary Observations. *Journal of Southeast Asian History*. 3(1): 106-138.
- Breazeale, Kennon. (1999). Thai Maritime Trade and the Ministry Responsible. In *From Japan to Arabia: Ayutthaya's Maritime Relations with Asia*. Bangkok: The Foundation for the Promotion of Social Sciences and Humanities Textbooks Project.
- Fernando, M. R. (2003). Quantifying the Economic and Social History of Southeast Asia: a Quest for new Evidence and Methods. In *New Terrains in Southeast Asian History*. Ohio: Ohio University Press.
- Gungwu, Wang. (2012). A Two-Ocean Mediterranean. In *Anthony Reid and the Study of Southeast Asian Past*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Gunn, Geoffrey C. (2003). *First Globalization: The Eurasian Exchange, 1500-1800*. Lanham: Rowman and Littlefield Publishers.
- Kleinen, John; and Osseweijer, Manon. (ed.). (2010). *Pirates, Ports, and Coasts in Asia: Historical and Contemporary Perspectives*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Lapian, Adrian Bernard. (1995). Eighteenth-Century Power Politics in the South China Sea. In *Proceedings for the International Workshop Ayutthaya and Asia*. Bangkok: Thammasat University and Kyoto University.
- Lieberman, Victor B. (1993, July). Local Integration and Eurasian Analogies: Structuring Southeast Asian History, c.1350-1830. *Modern Asian Studies*. 27(3): 475-572.
- _____. (2003). *Strange Parallels: Southeast Asia in Global Context, c.800-1830 Volume 1 Integration on the Mainland*. London: Cambridge University Press.
- Lockard, Craig A. (2009). *Southeast Asia in World History*. Oxford: Oxford University Press.
- Mantienne, Frédéric. (2003, October). The Transfer of Western Military Technology to Vietnam in the late Eighteenth and Early Nineteenth Centuries : the Case of the Nguyen. *Journal of Southeast Asian Studies*. 34(3): 519-534.

- Nagazumi, Akira. (1968, June). Toward an Autonomous History of Indonesia. *The Developing Economies*. 6(2): 207-220.
- Pholsena, Vatthana. (2006). *Post-war Laos: the Politics of Culture, History and Identities*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Reid, Anthony. (1988). *Southeast Asia in the Age of Commerce, 1450-1680: Volume One: The Lands below the Winds*. New Haven: Yale University Press.
- _____. (ed.). (1993). *Southeast Asia in the Early Modern Era*. Ithaca: Cornell University Press.
- _____. (1993). John Smail, Jacob van Leur, and the Trading World of Southeast Asia. In *Autonomous Histories, Particular Truths: Essays in Honor of John R. W. Smail*. Madison: Center for Southeast Asian Studies. University of Wisconsin.
- _____. (1997). *The Last Stand of Southeast Asian Autonomies: Response to Modernity in the Diverse States of Southeast Asia and Korea, 1750-1900*. London, Macmillan and New York: St. Martin's Press.
- _____. (1999). *Charting the Shape of Early Modern Southeast Asia*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Ruangsilp, Bhawan. (2016). The Phrakhlang Ministry of Ayutthaya: Siamese instrument to cope with the early modern world. In *Early Modern Southeast Asia, 1350-1800*. Ooi Keat Gin; and Hoàng Anh Tuan (eds.). London and New York: Routledge.
- Sears, Laurie J. (1993). The Contingency of Autonomous History. In *Autonomous Histories, Particular Truths: Essays in Honor of John R. W. Smail*. Madison: Center for Southeast Asian Studies. University of Wisconsin.
- Sirisena, W. M. (1995). Cultural Relations between Ayudya and Sri Lanka. In *Proceedings for the International Workshop Ayutthaya and Asia*. Bangkok: Thammasat University and Kyoto University.
- Smail, John R. W. (1993). On the Possibility of an Autonomous History of Modern Southeast Asia. In *Autonomous Histories, Particular Truths: Essays in Honor of John R. W. Smail*. Madison: Center for Southeast Asian Studies. University of Wisconsin.
- Sutherland, Heather. (2003, February). Southeast Asian History and the Mediterranean Analogy. *Journal of Southeast Asian Studies*. 3(1): 1-20.
- Thong, Nguyen Chi. (2002). A Seventeenth-Century Port City in Vietnam: Autonomous History in the Absence of a Single Centralized Kingdom. In *Recalling Local Pasts: Autonomous History in Southeast Asia*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Wade, Geoff; and Tana, Li. (ed.). (2012). *Anthony Reid and the Study of the Southeast Asian Past*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Wilcox, Wynn W. G. (2015, November). Autonomous Histories and World History. *World History Connected*. 9(3): 1-17.